

Моє прекрасне, моє неповторне, моє різне, моє найулюбленіше місто. Вибач нам. Ми сприймали тебе як належне, а ти було великим щастям. Ми ходили твоїми вулицями й майже не помічали, яке ти гарне, який у тебе легкий і світлий характер. Восени ти засипало все навколо різнобарвним листям, узимку закидало снігом, улітку прикрашало зеленню, а навесні розквітало тюльпанами й бузком.

Торік біля маминого під'їзду було море тюльпанів. Матуся сама їх посадила й виростила. Люди ставали перед ними навколішки. Щоб понюхати й не пошкодити краси.

Цього року серед зими раптом з'явилися проліски. Я фотографувала їх на третій день війни. Вони нахиляли білі голівки й тремтіли від холодного вітру. Хотілося їх чимось накрити: вони ж мерзли. Мама ними дуже пишалася, часто підходила й милувалася.

Вони стояли маленькі та беззахисні, а навколо вже все grimіло. Білоголові дуже швидко зникли під сміттям, попелом та уламками минулого життя. Війна ненавидить ніжність і красу, вона їх нищить. Потворна й бездушна, змітає все на своєму шляху вибуховою хвилею ненависті.

Ми спочатку не розуміли, що відбувається. Думали, це швидко минеться, вірили, що наше місто не посміють убити, що нас захистять. І знову буде маріупольська весна.

У приморському парку зацвітуть сакури, на театральну площу злетяться голуби, бо якийсь малюк накришить їм хліба, стежками міського саду ганятимуть дитячі автомобільчики, і серйозні маріупольські карапузи в них наїжджатимуть на ноги матусь із яскравими візочками.

Ми думали, що війна — це непорозуміння. Що божевільного диктатора вб'є блискавка. Він вийде з бункера, щоб подихати повітрям, а йому в тім'ячко вдарить електричний розряд із неба. Ми всі були впевнені в цьому. І чекали, що наша мрія здійсниться в найближчі кілька днів.

Наприкінці лютого місто ще було. На вулиці бавилися діти. Це видавалося таким дивним... Усі чули звуки вибухів удалині, а на дитячому майданчику бігали мої маленькі сусіди в барвистих курточках. Їхні голоси нагадували щебет птахів, і я була впевнена, що вони нащечечуть мир.

Першими з дворів зникли саме діти. Їхні батьки, бабусі та дідусі ще виходили з під'їздів, щоб набрати дощової води або зварити на багатті суп. Заодно розмовляли одне з одним, обмінювалися новинами, які добували в сусідніх дворах.

Потім поменшало дорослих. Увечері на вулицю виходили тільки безстрашні. Ніхто з маріупольців не знав, коли починається комендантська година: не було зв'язку, а за останніми даними заборонялося виходити після четвертої дня.

Найстійкішими виявилися собачники. Вони виходили на прогулянку, навіть коли вибухи були зовсім близько.

Потім виходили тільки ми з Енджі. Куди поділися інші? Мабуть, наші розклади перестали збігатися.

І одного разу на вулиці не лишилося нікого. Окрім війни. Вона вже хазяйнувала там. Повиганяла всіх, хто їй заважав. Повбивала тих, хто не хотів іти, погрожувала тим, хто намагався її спровадити. Зрештою вона примудрилася стерти з лиця землі все живе і зруйнувати кожен будинок, навіть найменший і найнепомітніший.

Ми всі ховалися від неї. Думали, що вдасться її обдурити. Якщо сидіти в підвалах, вона нас не помітить.

Ми казали одне одному: «Це ненадовго. Треба протриматися ще кілька днів». Запевняли, що в Маріуполь повернеться колишнє життя, коли виб'ють орків. Ми будували плани, що спочатку дадуть світло, потім — воду. З газом, певна річ, буде важче: багато хто поїхав, отже, увійти у квартиру газівники не зможуть. Та нічого: ми потерпимо без газу. Голownie, аби Маріуполь більше не мучили.

Ми вірили в це і тому постійно чекали, що завтра перестануть стріляти. Але «завтра» — слово не для війни. Під час обстрілів і бомбардувань його не можна вимовляти. До наших послуг було тільки «сьогодні». Спочатку ціле «сьогодні», потім половинка, потім година з «сьогодні», потім хвилини. А за кілька днів до від'їзду «сьогодні» теж зникло. Залишилося одне довге каламутне лихоліття. У ньому досі живе безліч маріупольців, які не змогли вибратися з пекла.

«Яке сьогодні число? А день тижня?». — «Навіщо тобі? Хіба не однаково...».

* * *

Під обстрілами якось не надто легко налагодити життя. Прислухаєшся до кожного звуку і поділяєш їх на радісні та моторошні.

Раніше, наприклад, я дуже злилася, коли сусіди зверху влаштували танці й пісні народів світу після одинадцятої вечора. Зараз я люблю кожен їхній крок над головою. Вони гупають, як поні середніх розмірів. Але я не злюся, навпаки, тішуся. Це ж мої рідні сусіди! Вони не поїхали з нашого любого Маріуполя, вони тут, зі мною; їм непросто, однак вони сильні та справжні. І нехай гупають скільки завгодно. Нехай переставляють меблі цілодобово. Головне, аби з ними все було добре.

Як поїхати зі щасливого міста? Ми впевнені: нас не чіпатимуть. А якщо хтось ризикне, то максимум кілька днів — і Маріуполь відіб'ється. Нас захистять, не дадуть скривдити. Ми віримо нашим військовим, вони поряд. Ми це знаємо. Таке місто зруйнувати не вдасться. Постріляють, як 2014 року, по околицях і підуть.

Проте щось іде не так. Сім днів війни. І щоразу розриви снарядів ближче. Ліпше музики й тиші — звук рідних голосів, які чуєш по телефону. Так важливо запитати: «Як ти?». Одна моя знайома завжди відповідає: «Як і все місто». Подружка запевняє: «Невсеремось!» і повідомляє, що вона зараз перечікує обстріл у коридорі. Мені стає спокійніше, бо я теж у коридорі й ми ніби разом.

* * *

Вигулювати собаку — пекельне пекло. Тому що бомблять не перестаючи. Я прочиняю двері під'їзду, виштовхую

Енджі й приречено дивлюся, як вона збігає сходами, намагається знайти місце серед уламків на випаленій землі, потім присідає... Але тут гидко пищить, близько вибухає снаряд і Енджі мчить назад. Ми перечікуємо трохи й починаємо знов. Я стою у дверях і плачу. Мені дуже страшно. Енджі теж, проте вона не плаче, а дивиться на мене страдницькими карими очима. Вона не розуміє, що коїться.

Я намагаюся вигулювати її до комендантської години та між обстрілами. Щоправда, ніколи не виходить погуляти під час затишшя. Поки ми спустимося зі свого п'ятого поверху, без ліфта, починає страхітливо бахати. Ледь не забула: я завжди хрещуся перед виходом. До війни не ходила в храм і молилася тільки в літаках. Тепер ми з Богом більше, ніж друзі. Я сподіваюсь лише на нього.

Ми з Енджі мчимо на улюблену галявинку під мерзенні звуки. Їх не переплутаєш ні з чим. Враження, що б'ють величезним молотом по залізному даху, або, якщо летять «Гради», то відчуття таке, ніби наближається величезний потяг-убивця, від якого трясеться земля і холоне кров у жилах.

Мое улюблене місто вбивають прокляті російські окупанти. Ми з Енджі їх ненавидимо й бажаємо їм смерті. Я не знаю, як пояснити собаці, якого біса вони до нас приперлися.

Енджі здогадується, що звуки, які ми чуємо на прогулянці, — це звуки смерті, тому робить усе швидко. Моя справа потім зібрати какашки й викинути у сміття. Війна не привід забруднювати місто. Його й так бруднять снарядами мерзенні виродки із сусідньої країни.

Я люблю звуки дощу. І звуки надії. Це коли хтось приносить добрі звістки. «Наші знищили цілу колону танків, знаєш? Збили літак, який чотири рази бомбардував Сартану».

А ще є звуки впевненості в тому, що ми переможемо. Коли вбивцям усюди кричать, що вони виродки і що міста, в які вони прийшли, це Україна. Їх сюди ніхто не кликав. Вони тут зайві. А потім люди голіруч кидаються на танки й не пускають колону БМП у своє село.

Так, нам важко і страшно, але оркам іще важче. Їхні голови накриває така ненависть, такі прокляття, які можуть убити без зброї та снарядів.

Навіщо ви нас розлютили, камікадзе недороблені?

* * *

Катастрофа настала, коли в нашому дворі переповнилися сміттеві баки. Сміття перестали вивозити. Я вийшла вранці з Енджі, а воно перелазило через край, подвір'ям літали поліетиленові пакети. Я зрозуміла: нас покинули.

Люди трималися до останнього. Акуратно складали пакети в ящики. Сміття пірамідою височіло над землею і гойдалося від поривів вітру. Кінець лютого був лютий. Крижаний і безжальний.

Наш відчай теж вихлюпувався через край. Якщо дуже страшно, то боятися зрештою перестаєш. Ти вже не боягуз, ти — сміливець. Ти готовий вийти з підвалу і йти по воду під дощем із мін. Тебе розірве, але тобі й так усе осточортіло. Ти знаєш: рано чи пізно це станеться, тому краще вийти назустріч, ніж сидіти й тремтіти.

Моя сусідка контролювала наш під'їзд і стежила, «щоб не шастали чужі». Вона періодично спантеличувала мене несподіваними запитаннями.

Я йшла у квартиру, в туалет. Мені не щастило: щойно я виходила з підвалу, починав гудіти літак і наближалися

вибухи. В абсолютно темному під'їзді між четвертим та п'ятим поверхом хтось шипів: «Надю, це ти? Ти в туалет? Не знаєш, котра година?».

Сусідка взагалі не спускалася до підвалу. Жінка із залізними нервами. Зараз їй, мабуть, хотілося порозмовляти. Якось вона запитала мене: «А тобі не здається, що пуйло — цар Ірод? Він дітей убиває. І дорослих теж».

Цього дня обстріл був нескінченний. Люди бігли до підвалу, а сходинки пружинили, стіни стискалися. Туалет — це теж укриття. Я судомно вставляла ключ у замок квартири, а сусідка сиділа навпроти ліфта і хрестилася. Від вибухової хвилі на сходовому майданчику вилетіло скло. Воно посипалося несподівано гучно. Мені здалося, що гучніше за вибух.

Я кинулася до сусідки в ноги. Вона обняла мою голову, і ми сиділи, як найближчі люди в тяжкому горі. У нас справді було спільне горе.

«Ну, ти ж журналістка. То як думаєш, він — утілення Ірода?».

Це ж треба таке, раніше ми не мали спільних тем для розмови. Раніше вона зиркала на мене й видавала щось схоже на гарчання, коли я курила на сходовому майданчику. А тут під обстрілом у нас назріває теологічний диспут. До нього дуже швидко приєднується сусід із квартири навпроти. Кілька днів тому він сказав нам, що ніколи не поїде з міста. Це його земля та його квартира. «І жодна падла мене звідси не видавить!».

Мені страшно йти до своєї вбиральні: треба ж перебратися через майданчик. Тому я прошуся до сусідки. Вона махає рукою: «Однаково там уже давно ніхто не змивав. Користуйся».

Поки я всередині, гуркотить так, що двері тремтять, наче до мене хтось ломиться. Я розумію, що поряд прильоти, і прошу смерть: «Будь ласка, тільки не тут, не так ганебно, будь ласка, не зараз». Будинок б'ється в судамах, його хитає, а мій простір тріщить і стискається. Здається, що двері падають на мене.

Потім настає тиша і я думаю, що мене вбило. Мені немає чим дихати, але двері все-таки витримали, тільки не відчиняються. Зовні, звісно, всі загинули, але наші у підвалі, мабуть, вижили. Вони шукатимуть мене в нашій квартирі. Про те, що я тут, ніхто не здогадається.

Знову починається обстріл. Я чую під дверима шепіт: «Надю, ти жива?». Відповідаю, що так. «Чому не виходиш? Не сходила чи що?».

Ці двоє стоять просто під дверима. Кажу, що в мене шпінгалет заклинило. Сусід стукає по дверях молотком. Коли виходжу, мені світять ліхтариком у вічі. Обличчя у них такі, наче вони витягли мене з-під завалів.

На майданчику стоїть половина моєї родини. Безстрашні теж прийшли в туалет. Ніхто не хвилювався, що мене довго не було. Мама згодом сказала: «Я відчувала, що ти перечікуєш обстріл у безпечному місці».

Ну, в принципі, так і було.

* * *

Я майже перестаю дихати, коли доходжу до третього поверху. Ми з мамою зупиняємось коло ліфта, і я відчуваю, як моє серце б'ється десь біля горла. Холодний занедбаний під'їзд. Сміття, яке не змогли вивезти, смердить так, що з очей бризкають сльози. У Маріуполі тепер усе холодне

й занедбане. За десять днів війни з нього зникла душа, місто перетворилося на зомбі. У ньому лишилися тільки ми. Живі люди в мертвому місті.

Страшно завжди. завжди. Щогодини, щохвилини. День схожий на ніч. Якщо подивишся у вікно — на вулиці жодної душі. Ще тиждень тому люди йшли по воду з рюкзачками та пластиковими бутлями. Її брали із криниць, свердловин, привозили у бочках. Але от уже кілька днів поспіль я не бачу людей у нашому дворі. Мабуть, вони ходять іншою дорогою.

Ми піднімаємося сходами, і два останні прольоти на п'ятий поверх здаються дорогою в пекло. Мій голос звучить усередині голови. Два речення, які розміщуються на шести сходинках. Я йду і повторюю: «Усе буде добре. Я помру не сьогодні».

У цей час поряд щось вибухає, навколо все тремтить. Чому ми маємо в цьому жити? Нас катують жахом, обстрілами, голодом, брудом, самотністю. Мені здається, якщо я *виміюся* гарячою водою — це означатиме, що я жива. Сподіваюся, нам скоро дадуть воду і я змию з себе страх, горе та війну.

Два останні поверхи до нашої квартири даються важко. Треба знайти сили й піти з острівця безпеки між ліфтом та стіною. Я приклеїлася до нього і слухаю глухі удари. По сусідніх будинках молотять з усієї зброї, яка тільки є. Їх б'ють під дих. Снаряди летять звідусіль і виривають шматки бетону. Він стає м'яким, як морозиво, і перетворюється на пил.

Мій будинок — найщасливіший. Він стоїть посередині. У дитинстві, коли я йшла між батьками, мама жартувала:

«У серединці — у золотій скриньці». Я рада, що тато помер і не бачить цього пекла. У нього було хворе серце, він би не витримав. І нормально поховати його ми б не змогли. А так у нього є своя могила на Старокримському цвинтарі під Маріуполем. Там зараз спокійніше, ніж у місті.

* * *

Наш будинок оточують інші багатоповерхівки. Напівживі. Біті десятки разів, вони щодня зменшуються в розмірах. За кілька днів снаряди можуть стерти, як гумкою на папері, чотири поверхи. Дев'ятиповерхівки перетворюються на п'ятиповерхівки. А п'ятиповерхівки стають руїнами.

Ми з мамою підіймаємось на свій поверх щодня. Хочеться зберегти відчуття, що в нас є дім. Він більше не фортеця. Тепер тут надто небезпечно.

Ми заходимо в розтрощену квартиру з перекошеними балконними дверима, з вибитим склом, із шафою, що стоїть посеред коридору і затуляє вхід у дитячу. У дитячій велике та світле вікно. Ми його спочатку завісили були ковдрами й заклали подушками, але не допомогло: вибуховою хвилею винесло шибки. А шафа лишилася ціла. Хоча, може, і не ціла. Ми ж не бачимо її з іншого боку.

Ми швидко пробігаємо кімнатами, не сідаємо відпочити. Беремо щось потрібне і мчимо до загального коридору, бо гуде літак. Підлога здригається, піднімається, хитається під ногами. Ми прилипаємо до холодної стіни й не молимося. Навіщо? Бог усе про нас знає і чудово бачить, як нам незатишно на цій хиткій землі.

* * *

Я весь час хочу спати. Постійно. Наче в мене вселився сонний слоник. Я кляю носом навіть під час жахливих артобстрілів. Сиджу така спокійна — спокійна й рахую бабахи.

Мабуть, так мій організм реагує на небезпеку. Він відморожується. Я все роблю на автопілоті: даю команду собаці, хапаю kota й біжу в коридор. Йося уже змирився зі своєю долею — його все одно схоплять і винесуть. Він навіть не пручається, тільки нявкає обурено, але не виривається, як раніше.

А ще я не хочу їсти. Абсолютно. Просто нічого не лізе. Коли намагалася схуднути на дієті — це була неабияка праця, але ніяк не вдавалося. Їжа снилася ночами, організм щогодини вимагав підкріпитися. Зараз ледве щось у себе запихаю. Аби тільки були сили. І пити теж чомусь не хочеться. Я перетворилася на верблюда. Як корабель пустелі, рухаюся повільно, довго жую якусь колючку й рідко п'ю. Думаю, зараз працюють мої внутрішні жирові запаси.

Сьогодні зустрічалася з маленькими племінниками. Вони прийшли з будинку друзів неподалік, який безпечніший за мамину дев'ятиповерхівку, бо там є сховище. Тільки коли побачила малих, то зрозуміла, як за ними сумувала.

Веселун Кирюха кричить і бігає, мовби нічого не сталося. Коли починається обстріл, слухняно йде в безпечне місце з ковдрою та подушкою. Діти вже ліпше за мене знають, як зараз треба поводитись.

Варя, вона ж Вареня, вона ж Вареник, дуже переживає через уроки. Вчителька надіслала завдання, а вона ще не

всі виконала. Бо мусить відриватися і спускатися у підвал. Ще Варя читає книжку про якусь дівчинку-блогерку. Каже, що та крутіша за свинку Пеппу і, що найважливіше, живе мирним життям. Варя прочитала вісімнадцять сторінок, а лишилося понад двісті. Через обстріл часто зникає світло, тому доводиться користуватися ліхтариком.

Пригадую, як після зимових канікул я забирала Варю зі школи. На ній були гарне малинове пальто і такий самий вовняний берет. Вона страшенно зраділа мені й сказала на одній нозі. Ми йшли пити гарячий шоколад. На бульварі поряд із дитячою поліклінікою та пологовим будинком, здавалося, настала весна. Розхристані ліцеїсти поверталися з занять і обговорювали складний тест із хімії. На лавках сиділи бабусі, що підозрювали всіх у чомусь поганому й пильно спостерігали за подіями довкола. Варення заспівала нову пісню: у школі вони готувалися до Восьмого березня.

8 березня — це свято всіх жінок.

8 березня не проходить без квіток.

«Надю, а ти мені купиш круасан і шоколадку? А Кирилу купиш?».

Круасанів і шоколадок більше немає. Хліба також. А його хочеться більше, ніж солодоців.

Сьогодні діти спали в підвалі. Там страшенно холодно й темно. Але майже не чути, як Марік обсипають «Градами» і «Смерчами».

Багатьом лагідне прізвище Марік не подобається. Чоловік іноді запитував: «Що за Марік? Де ти взяла це слово?». А мій дорослий племінник Данило тільки так і називає місто. Це прізвище Маріуполу дали найближчі. Його

мешканці. Нам не сподобалося, коли його так почали називати й гості. Марік — це тільки для своїх. Домашня назва улюбленого міста, коли воно в гумових капцях спускається до моря старою бруківкою, повз будинок Гампера. Літо дуже спекотне, а навколо — пишна зелень біля найтеплішого у світі моря... У Гавані та Слобідці дуже зручний пляж, там поставили дерев'яні лежаки, яскраві парасольки й душові. Але про цей пляж знають переважно містяни, гості йдуть на новий пафосний пірс.

Я не можу зрозуміти, з ким воюють ці *утирки*? З дітьми, з жінками, з немовлятами, з лікарями, з пацієнтами? Чому ці гобліни б'ють по школах, дитячих садках, лікарнях, пологових будинках?

Придурки російські, у нас гинуть діти, їхні батьки хочуть до вас дістатися, щоб задушити голіруч. Що ви забули на нашій землі? Сподіваюся, свою смерть.

Я мрію, щоб припинилися ці жорстокі обстріли і моє прекрасне місто прокинулося від страшного сну. Але найзаповітніше бажання в мене одне. Я щодня повторюю його, як заклинання: «путін, здохни прямо зараз!».